

УДК 159.922.1:[612.6.057:159.923.2]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2025-1-3>

ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Харченко Вікторія Євгенівна,

кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології

Київський інститут бізнесу та технологій

harchenko.v@kibit.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5486-8556>

Шелестова Олена Вікторівна,

кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології

Херсонський державний університет

oshelestova@ksu.ks.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6873-421X>

Мета. У статті проведено теоретичний аналіз поняття статевої ідентифікації в сучасній психологічній літературі, охарактеризовано етапи розвитку та формування статевої свідомості особистості, розкрито вплив стереотипів на статево соціалізацію особистості. **Методи.** Здійснено теоретичний аналіз і узагальнення особливостей статевого та психологічного становлення підлітків, описані переживання підлітків власного тіла у процесі дорослішання, розглянуто особливості формування гендерної культури особистості. **Результати.** У сучасному суспільстві відбувається поступова трансформація традиційних уявлень про маскуліність і фемініність, що зумовлює зміну гендерних ролей і моделей поведінки. В умовах глобалізації та поширення цифрових технологій молодь усе частіше орієнтується на віртуальні джерела інформації, що впливає на їхнє самосприйняття й усвідомлення власної статевої ідентичності. Корейська попкультура, що набирає популярності у світі, активно пропагує андрогінний стиль, який змінює уявлення про зовнішність, поведінку та статеві ролі. Такі явища спричиняють дискусії серед науковців, адже питання статевої ідентифікації все більше виходить за межі біологічного виміру та набуває соціально-культурного значення. **Висновки.** З огляду на ці зміни важливо аналізувати, яким чином сучасні підлітки формують власну статево ідентичність у контексті впливу соціальних мереж, глобальних культурних трендів і новітніх суспільних норм. Особливу увагу приділено впливу соціальних мереж на розвиток статевої ідентифікації особистості.

Ключові слова: *статева ідентифікація особистості, соціалізація, переживання власного тіла, стереотипи, підлітковий вік, гендерна культура.*

FEATURES OF PERSONAL GENDER IDENTIFICATION

Kharchenko Viktoriua Yevhenivna,

PhD of Psychological Sciences,

Associate Professor at the Department of Psychology

Institute of Business and Technology

harchenko.v@kibit.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5486-8556>

Shelestova Olena Viktorivna,

PhD of Psychological Sciences,

Associate Professor at the Department of Psychology

Kherson State University

oshelestova@ksu.ks.ua

<https://orcid.org/0000-0001-6873-421X>

Purpose. The article provides a theoretical analysis of the concept of sexual identity in modern psychological literature, characterizes the stages of development and formation of an individual's sexual consciousness, and reveals the influence of stereotypes on gender socialization. **Methods.** The features of sexual and psychological development in adolescents are highlighted, their experiences of their own bodies during maturation are described, and the specifics of gender culture formation are examined. **Results.** In modern society, traditional perceptions of masculinity and femininity are gradually transforming,

leading to changes in gender roles and behavioral models. In the context of globalization and the spread of digital technologies, young people increasingly turn to virtual sources of information, influencing their self-perception and awareness of their sexual identity. The growing global popularity of Korean pop culture actively promotes an androgynous style, reshaping ideas about appearance, behavior, and gender roles. These phenomena spark discussions among scholars, as the issue of sexual identity is moving beyond the biological dimension and gaining socio-cultural significance. **Conclusions.** Given these changes, it is crucial to analyze how contemporary adolescents form their sexual identity in the context of the influence of social networks, global cultural trends, and evolving societal norms. Special attention is given to the impact of social networks on the development of an individual's sexual identity.

Key words: *sexual identification of individual, socialization, experience of one's own body, stereotypes, adolescence, gender culture.*

Вступ. Натепер проблеми, пов'язані зі статевою ідентифікацією та ґендерною соціалізацією, є досить актуальними. Процес становлення статевої свідомості, культури, виховання важливий у формуванні особистості. Ґендерна соціалізація є складовою частиною загальної соціалізації суспільства і здійснюється за визначених обставин, соціокультурних умов, під впливом стрімкого розвитку різних сфер цього світу. Відчуття своєї статі, прийняття свого тіла, вибір того, ким тобі бути та як виглядати, гармонія внутрішнього світу людини із зовнішнім стає основою буття. Правильні взаємини, повага до протилежної статі, здорове статеве життя та продовження роду безпосередньо залежать від того, наскільки людина ідентифікує себе зі своєю статтю та психологічно стабільна до змін в собі й оточенні.

Проблемне поле статево-рольової ідентифікації особистості у вимірах дорослішання широко представлене в науковому доробку як вітчизняних (А. Волович, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Романов, Т. Юферева й інші), так і зарубіжних (S. Bem, A. Eagly, R. Hartley, R. Helmreich, M. Jinn, G. Spanier, J. Spense etc.) дослідників.

Статева ідентифікація – це здатність особистості ототожнювати власну поведінку з відповідними статевими ролями, що відповідають статевій, генетичній, фізіологічній і психологічній причетності особистості. Тоді як ґендерна ідентичність виникає під впливом ґендерних стереотипів. Деякі науковці принципово розмежовують поняття статевої та ґендерної ідентифікації, хоча існують теоретичні ідеї таких дослідників, як С. Іванченко, О. Кікінежді, Н. Харламенкова, які все ж ототожнюють ці два поняття та підкреслюють їхню взаємозалежність.

За З. Фрейдом, «анатомія – це доля». Це те, що ми отримуємо на початковому етапі зародження, що, у результаті, підштовхує дівчинку наслідувати поведінку матері, а хлопчика – батька. Попередні покоління, різними методами впливу, вкладали в дитячу свідомість схему, яка дає змогу у 3–5 років усвідомлювати свою приналежність до якоїсь статі, поводитись відповідно, розділяти діяльність, права й обов'язки на чоловічі та жіночі.

Як зазначає І. Кон, поділ людей на чоловіків і жінок передбачає цілковиту відповідність особистості біологічній статі. Це включає анатомічні особливості (будову статевих органів, пропорції тіла), статеву ідентичність (усвідомлення себе як представника цієї статі), виконання відповідної статевої ролі, а також характер спрямованості статевого потягу та дотримання усталених стереотипів статевої поведінки.

Сучасна наука інакше підходить до вивчення питання ґендерної поведінки особистості. «Нова психологія статі» виникла на Заході в 1970-х рр. Дж. Стоккард і М. Джонсон висунули гіпотезу, що біологічна стать (визначена хромосомним і гормональним фоном) лише створює передумови для поведінкових особливостей людини, тоді як ключову роль відіграє соціально-психологічна стать, або ґендер. Ґендер формується протягом життя під впливом суспільних чинників, як-от класові, етнічні та расові варіації статевих ролей, культурні особливості та соціальні очікування.

У сучасному суспільстві статево-рольові стереотипи зазнали значних змін: традиційне уявлення про єдине призначення жінки як хранительки домашнього вогнища та чоловіка як суто кар'єристичного добувача вже не є панівним. Водночас ґендерні стереотипи цілком не зникли. Їх вивчення сприяло популяризації понять маскулінності, фемінності й андрогінності. Існує припущення, що андрогенна особистість, яка поєднує в собі як маскулінні, так і фемінні риси, може слугувати більш гармонійним стандартом психічного здоров'я в сучасному суспільстві. Саме через поєднання рис обох статей андрогенність більш пристосована до життя.

Мета дослідження – визначити й охарактеризувати особливості статевої ідентифікації людини.

Теоретичне обґрунтування проблеми. У дослідженнях З. Фрейда та К. Хорні ідентифікація розглядається як ключовий механізм як нормативного, так і невротичного розвитку особистості. Здоровим вважається процес ототожнення з батьком тієї ж статі. Натомість ідентифікація із представником протилежної статі розглядається як чинник, що може спри-

чиняти порушення статево-рольової поведінки, зокрема і призводити до маскулінізації жінок і фемінізації чоловіків.

Статева ідентифікація – це здатність людини ототожнювати власну поведінку з відповідними статевими ролями, що відповідають статевій, генетичній, фізіологічній і психологічній причетності особистості. Серед усіх можливих ролей, які приміряє людина протягом життя, для нормальної соціалізації в сучасному світі дуже важливими є статеві та ґендерні ролі.

У більшості людей статева ідентичність узгоджується з їхньою соціальною статевою роллю. Однак у разі розладу статевої ідентифікації особа може сприймати себе як жертву біологічної помилки, відчувати невідповідність між своїм тілом і внутрішнім уявленням про власну стать. Це явище характеризується деякою розбіжністю між анатомічною будовою та ґендерною ідентичністю. Людина може мати чітке усвідомлення своєї статевої належності, але водночас стикатися із труднощами в ґендерній ідентичності, переживати невідповідність ідеалам, стандартам, нормам «чоловічої» чи «жіночої» поведінки. Наприклад, хлопчик-підліток, який цікавиться балетом, а не футболом, дівчинка, яка цікавиться боксом, можуть сприйматися однолітками глузливо, бо такі захоплення не відповідають стереотипним поглядам їхньої статево-рольової поведінки.

Формування ґендерної ідентичності людини відбувається під час ґендерно-рольової соціалізації, у процесі якої вона засвоює соціально значущі норми й очікування, пов'язані з ролями чоловіків і жінок. Можна сказати, що виникає ґендерна ідентифікація під впливом ґендерних стереотипів.

Деякі науковці принципово розмежовують поняття статевої та ґендерної ідентифікації, хоча існують теоретичні ідеї таких дослідників, як О. Кікінежді, О. Кізь, які все ж ототожнюють ці два поняття та підкреслюють їхню взаємозалежність (Кікінежді, Кізь, 2006). На думку української дослідниці ґендеру О. Кікінежді, ґендерна ідентичність є важливою ланкою в системі статевої самосвідомості та має особистий прояв у різних взаємодіях і ставленнях (Кікінежді, 2009).

Л. Клочек вважає, що розмежування цих двох понять є умовним, бо соціальні стереотипи, що ототожнюються з ґендером, правильно засвоюються за умови розуміння особою власної статевої приналежності та її прийняття/неприйняття (Клочек, 2005).

Формування статевої свідомості охоплює парапубертатний, передпубертатний, пубертатний та інволюційний періоди статевої зрілості. Дослідження цього питання в парапубертатному періоді вважаються недостовірними

та неточними. Важливий компонент у розвитку статевої ідентифікації та сексуальності немовляти закладений у чуттєвій близькості з батьками та реалізується через обійми, притискання немовляти до свого тіла, сповивання, грудне вигодовування (Мельник, 2021).

З перших своїх років діти отримують від батьків і соціуму знання про свою стать і притаманність поведінки. У цей період малюки проявляють зацікавленість до своїх геніталій, обстежують своє тіло та відчуття. Дуже важлива реакція батьків на такі процеси становлення статевої свідомості сина або доньки. Дорослих може спантеличити те, що дитина 1–2 років торкається своїх геніталій і досліджує себе привселюдно, бо це неприйнятно поведінка для нашого соціуму. Тут необхідно проявити розуміння до таких дій дитини і реагувати спокійно, у жодному разі не сварити. Краще відволікти малечу та перевести її увагу на щось інше. Адже дитина сприймає несхвалення з боку батьків через інтонацію їхнього голосу, вираз обличчя й інші невербальні сигнали. Малюк, який помічає, що його сексуальні ігри викликають у батьків негативну реакцію або відторгнення, може дійти висновку, що він сам чи його тіло є чимось неприпустимим або поганим. Такий негативний досвід може погано вплинути на статево-рольову ідентифікацію дитини, самооцінку та сприйняття власного тіла.

У 4 роки дитина вже точно розуміє дівчинка вона чи хлопчик. Із цими знаннями приходять і відповідна поведінка, наслідування одного з батьків ідентичної статі та зацікавленість тим, чим саме відрізняється тіло хлопчика від тіла дівчинки. На п'ятому році життя в дівчаток і хлопчиків чітко простежується відмінність в інтересах, у виборі одягу й іграшок. Хлопці віддають перевагу машинам, роботам, іграшковій зброї, рухливим іграм з елементами суперництва та порівнянням своїх навичок і вмій; дівчата частіше вибирають більш спокійні ігри лялькам, пухнастими іграшкам, забави в «доньку та матір» тощо. Коли діти разом захоплені однією справою, можна побачити у їхніх діях і проявах один до одного особисту, властиву їхній ґендерній приналежності, поведінку.

Наступний етап статевої ідентифікації відбувається в передпубертатному періоді – це період становлення стереотипів статево-рольової поведінки. Основними чинниками розвитку сексуальності цього періоду є особистісне пізнання та соціальна взаємодія з однолітками. Починають активно формуватися самоусвідомлення, рівень самооцінки, уявлення про власне «Я», його образ, які впливають на поведінку індивіда та його взаємодію із представниками протилежної статі (Васютинський, 1996).

У шкільні роки дитина опановує базові культурні норми, розвивається її здатність до логічного мислення та самоконтролю, дотримання правил, розвивається працелюбство й ототожнення себе зі своїми досягненнями. З'являються бажання подібатись, симпатія та перша закоханість, яка зазвичай не є взаємною, тому виникають страждання, закомплексованість, сором'язливість. Небезпека цієї стадії полягає в можливості виникнення почуття неповноцінності, некомпетентності, на тлі порівняння себе з однолітками, стикаючись із поразками або відсутністю навичок, досвіду. Упродовж пубертатного періоду відбуваються статеве дозрівання та суттєві зміни у психіці, зовнішності підлітка та внутрішня перебудова організму. У хлопців і дівчат статеве зрілість відбувається по-різному. Важливу роль відіграє продукування гормонів в обох статей (Бехтерева, 2022).

Основними завданнями статевого виховання в усі періоди дозрівання статевої ідентифікації є:

1. Формування зрілої гармонійної особистості.

2. Розвиток комунікативних навичок і взаєморозуміння в підлітків незалежно від статі, а також формування здатності до самостійного й усвідомленого ухвалення рішень.

3. Забезпечення підлітків науково обґрунтованою та структурованою інформацією, що сприятиме їхній адаптації до фізіологічних і психологічних змін у період статевого дозрівання, допоможе зменшити рівень стресу та забезпечити емоційний комфорт у процесі дорослішання.

4. Запобігання психосоціальної дезадаптації, створення умов для гармонійного засвоєння норм статевої соціалізації.

5. Формування усвідомленої орієнтації молоді на створення сім'ї, виховання дітей і виконання соціально значущих ролей.

6. Збереження репродуктивного здоров'я підлітків через виховні й освітні заходи, профілактика незапланованої вагітності, інфекцій, що передаються статевим шляхом, а також ВІЛ.

7. Сприяння розвитку здорового способу життя в підлітків та молоді, формування відповідального ставлення до планування сім'ї та батьківства (Гончаренко, 2022).

Термін «статеве виховання» відображає вплив соціального середовища на психосексуальний розвиток і становлення особистості. Фундаментальні уявлення про стосунки між статями формуються на основі спостережень за моделлю взаємодії батьків, їхньої поведінки, рівня поваги й емоційної підтримки одне одного. Дитина, яка зростає в атмосфері довіри та гармонії, отримує позитивні уявлення про емоційну та фізичну близькість, що

сприяє формуванню адекватного ставлення до власного тіла та протилежної статі. На соціальне становлення індивіда впливає сукупність чинників, зокрема родинне виховання, освітнє середовище, культурні та громадські інститути, а також соціально-економічний контекст суспільства.

Формуванню адекватної статевої самосвідомості сприяють такі аспекти:

1. Взаємна повага й емоційна близькість між батьками, що проявляється в щоденній взаємодії, а також гуманістичне ставлення до оточення. Діти, які виховуються в родині, де панує атмосфера любові та підтримки, мають більш стійку емоційну рівновагу, що позитивно впливає на їхній світогляд та моральні орієнтири.

2. Регулярне залучення дітей до виконання домашніх обов'язків, що сприяє набуттю життєво необхідних навичок і формує відповідальне ставлення до майбутньої сімейної ролі.

3. Формування ціннісних орієнтацій, що визначають вибір партнера та соціального оточення. До них належать як фізичні (сила, здоров'я, статура), так і морально-етичні (чесність, доброта, щедрість) характеристики.

Соціалізація особистості включає засвоєння соціальних норм, культурних цінностей і моделей поведінки, що сприяють інтеграції людини в суспільство. Гендерна соціалізація, згідно з концепцією Т. Парсонса, являє собою сукупність механізмів, що забезпечують включення індивіда в соціальну структуру шляхом засвоєння визначених норм, ролей і відповідного соціального статусу.

Можна сказати, що це засвоєння соціального досвіду попередніх поколінь, стихійно або цілеспрямовано.

Статеворольова соціалізація продовжується протягом усього життя людини, справжнього смислу набуває з дорослішанням та становленням особистих цінностей і орієнтирів. Буває, що людина переживає гендерну ресоціалізацію, коли руйнуються раніше прийняті цінності та настає процес засвоєння нових моделей поведінки.

Існує кілька концептуальних моделей ґендеру, серед яких біполярна, маскулінна й андрогінна. Останнім часом активно розробляються багатофакторні підходи, які дозволяють більш точно відобразити складну та багатовимірну природу ґендерної ідентичності. Початкові дослідження переважно на біполярній моделі «Маскулінність – Фемінність», відповідно до якої відповідність чоловіка маскулінным рисам, а жінки – фемінним уважалася ознакою найкращої психологічної адаптації (Ковальчук, 2020).

Ще в 1960-ті рр. під час вивчення даного питання вчені визначили притаманність маскулінності таких рис, як: раціональність, цілеспрямованість, прагнення до лідерства, влади, жорстокість, грубість, самовпевненість, захоплення технічними, індустріальними, цифровими напрямками діяльності. Риси, притаманні фемінності, були такі: слухняність, емоційність, чуйність, сенситивність, орієнтація на красу, спілкування та створення сім'ї.

Пізніше Сандра Бем, американський психолог, створила психологічну методику вимірювання маскулінності та фемінності, яка називається «Опис статево-рольових характеристик» ("The Bem Sex-Role Inventory") і спрямована на діагностування типу людини, незалежно від її фізіологічної статі:

1. Маскулінні (виражені чоловічі якості).
2. Фемінні (виражені жіночі якості).
3. Андрогенні (поєднання жіночих і чоловічих рис в одній особі).
4. Невизначені (без виражених якостей маскулінності та фемінності) (Бем, 1974).

Із часом природа ґендерності змінюється. Нині ми вже не можемо так однозначно розділяти риси на суто чоловічі та жіночі. Відмінність сучасного суспільства від попередніх поколінь полягає в першочерговій орієнтації на те, ким особистість себе почуває, а ні на те, ким її хоче бачити соціум. Є спостереження, що із часом жінки перейняли деякі риси маскулінності й уміло їх застосовують у досягненні своїх цілей, у професійній реалізації. Нині вони з легкістю освоюють діяльність, яка раніше була притаманна тільки чоловікам. Цілеспрямованість, наполегливість, безкомпромисність, високий інтелект, ці риси нерідко притаманні жінкам. А такі фемінні якості, як щиросердність, емоційність, інтуїтивність, м'якість, орієнтація на сімейні цінності, значною мірою властиві й чоловікам та більш виразно проявляються у зрілий період життя. Таке поєднання маскулінних та фемінних рис притаманне андрогенному типу. Високий рівень андрогенії в людини, незалежно від її статі, характеризується різноманітністю та гнучкістю рольової поведінки, розвиненими соціально-адаптивними навичками й іншими значущими якостями. Зокрема, дослідження свідчать, що обдаровані особистості часто демонструють високий рівень андрогенії (Ткалич, 2011).

Коли статева ідентифікація та ґендерна ідентичність не збігаються, оточення здійснює деякий психологічний вплив на таку особистість. Суспільство виступає як експерт статево-рольової поведінки та виказує осуд, негативну оцінку людині, яка не виправдала очікування суспільства.

Стереотипна модель покладає на жінку передусім турботу про сім'ю, створення

затишку в домі, а тільки потім розвиток її професійної діяльності та кар'єри. Відповідно до тих самих стереотипів, для чоловіка нормою є першочерговість у кар'єрному рості та суспільній активності. Жінка, яка не одружилась або не створила родину, буде розцінена соціумом як невдаха, а чоловіка, який не був одружений і не має сім'ї ніхто невдахою не називатиме.

Такі стереотипи формують світогляд дитини, яка лише починає соціалізацію. Зокрема, дівчатка нерідко виростають із переконанням, що вони поступаються чоловікам у професійній цінності, що впливає на їхню самооцінку та сприяє збереженню ґендерного дисбалансу в лідерських позиціях.

Розабет Кентер розробила торію токенизму та запропонувала приклад ґендерних ролей жіночої статі. Ці чотири варіанти неформальних ролей жінок-токенів, нав'язані соціальними групами, у яких жінки є помітною меншістю, виглядають так:

- 1) «мати» – від неї чекають теплої ставлення та розуміння, а не ділової активності;
- 2) «спокусниця» – розглядається як сексуальний об'єкт, а не як колега-фахівець, керівник і поготів;
- 3) «іграшка, талісман» – жінка сприймається як захоплення, така, яка приносить удачу;
- 4) «залізна леді» – вольова жінка, яка обіймає керівну посаду в політиці, корпорації. Їй приписуються маскулінні риси.

Чоловіча стать стикається з подоланням іншого роду випробувань і суспільного визнання. Для хлопчика прагнення відповідати маскулінним зразкам (як-от сила, хоробрість, компетентність, емоційна стриманість) є радше вимогою суспільства, ніж його власною внутрішньою потребою. Відхилення від цих норм зазвичай спричиняє більш суворе оцінювання з боку оточення (Ткалич, 2011).

За визначенням ООН, підлітковий період починається з 10 років і продовжується до 19, хоча формування мозку продовжується до 23 років.

Підлітковий вік вважається перехідним, оскільки саме в цей період відбувається зміна від дитинства до юності, від незрілості до дорослості. Цей процес охоплює фізичний, інтелектуальний, моральний, соціальний і духовний розвиток особистості. Протягом понад століття ведуться дискусії щодо того, які чинники – біологічні чи соціальні – визначають психічний і особистісний розвиток підлітка. Біологічний аспект пов'язаний із тим, що в цей період відбуваються значні зміни в організмі, зокрема статево дозрівання. Підлітковий вік є непростим випробуванням як для самих дітей, так і для їхніх батьків. Найкращий спосіб подолати труднощі цього етапу – мати

досить знань про нього й бути готовими до можливих викликів. Серед основних проблем, із якими часто стикаються підлітки, можна виокремити такі:

1. Фізичні зміни – трансформація зовнішності (у дівчат формуються груди, що може спричинити деякий дискомфорт, а також з'являється усвідомлення власної фігури; у хлопців ламається голос, починає рости волосся на обличчі, можуть з'являтися висипання на шкірі).

2. Емоційні зміни – часті зміни настрою (гормональні перебудови й особливості розвитку призводять до підвищеної дратівливості та труднощів у контролі емоцій).

3. Поведінкові зміни – конфлікти та прагнення незалежності (підлітки стають більш імпульсивними, часто сперечаються з батьками, намагаються обстоювати власні погляди; через інтенсивний розвиток мозку їхня поведінка може здаватися примхливою та впертою). Період підліткового розвитку також супроводжується стрімким, але нерівномірним фізичним зростанням. Відбувається зміцнення кісткової системи та розвиток м'язів. Однак диспропорційність у формуванні серцево-судинної системи, а також активізація роботи залоз внутрішньої секреції можуть спричинити тимчасові порушення кровообігу, підвищення артеріального тиску, перевантаження серця, що зумовлює підвищену збудливість, швидку втому, запаморочення та пришвидшене серцебиття. Нервова система підлітка ще не досить стійка до сильних і тривалих подразників, що може призводити як до стану загальмованості, так і до надмірного збудження. Відбуваються зміни в ендокринній системі, посилюється діяльність гіпофіза, а його гормони стимулюють ріст тканин і функціонування залоз внутрішньої секреції (статевих, щитовидної залози тощо), що спричинює фізичний і фізіологічний розвиток (Клочек, 2005).

Згідно із психоаналітичною теорією З. Фрейда, підлітковий період природно супроводжується як внутрішніми, так і зовнішніми конфліктами. Відсутність таких суперечностей, навпаки, може свідчити про відхилення в розвитку та можливі патологічні варіанти його перебігу.

Важливо розуміти, наскільки вагомий підлітковий період для формування статевої ідентифікації та навичок, які допоможуть у майбутньому робити відповідальний, здоровий і свідомий вибір щодо своїх стосунків, сексуальності, цінностей.

Підлітковий період супроводжується потребою дитини у вираженні своєї думки, мати такі ж самі права, як у дорослих, загострюється відчуття несправедливості до себе або власної позиції. Особливо гостро реагує особи-

стість віком 12–16 років на завищені вимоги батьків, учителів, соціуму.

У соціальному аспекті зростає роль взаємодії з однолітками та друзями, що проявляється через активне спілкування в соціальних мережах, телефонні розмови, а також зустрічі та спільне проведення часу під час прогулянок. На думку вчених, люди, які не вміють ладити з однолітками в дитинстві та юнацтві, більш схильні до неврозів, психічних розладів, кримінальної діяльності. Розлад у взаєминах з однолітками веде до різних форм соціальної дезадаптації.

Очевидно, що з батьками спілкування стане більш обмежене, відчужене. У підлітковому віці нерідко спостерігається зростання конфліктності у сімейних відносинах і у спілкуванні зі старшими. Це пов'язано з гострим усвідомленням власної дорослості, яка, проте, ще не є повноцінною, оскільки підліток залишається фінансово й емоційно залежним від батьків.

Вплив значущої для підлітка соціальної групи може мати як позитивні, так і негативні наслідки, зокрема спонукати до вживання алкоголю, тютюну, наркотичних речовин або сприяти ранньому статевому досвіду. Навіть за наявності власної думки підліток може свідомо приймати позицію групи, щоби не вирізнятися й уникнути відторгнення. Цей період характеризується розширенням самосвідомості, усвідомленням власного «Я», формуванням ідеалів і цінностей, порівнянням себе з іншими та визначенням свого місця в суспільстві, що часто супроводжується нестабільністю цих процесів. Особливу роль відіграє занепокоєння щодо власного зовнішнього вигляду, яке може переростати в надмірну тривожність стосовно ваги, пропорцій тіла, чистоти шкіри тощо. Ще однією важливою особливістю цього віку є виникнення романтичних почуттів, першої закоханості, початок романтичних стосунків. Ця сфера може бути непростюю, оскільки підліток робить лише перші кроки в побудові міжособистісних відносин. І тут стануть у пригоді ті сімейні цінності, що прищеплювались у ранньому дитинстві батьками: правильно закладена статеві свідомість; відповідність статевої ідентифікації з ґендерною; приклад здорових та теплих відносин між чоловіком і жінкою; сприйняття свого Я; правильне розуміння свого тіла та протилежної статі; нормальна самооцінка; довірливі відносини з батьками тощо (Мельник, 2021).

Обмежений життєвий досвід і ще не сформована система поглядів часто породжують суперечності між потребою вдосконалюватися і вмінням реалізувати цю потребу на практиці. Ось чому так важливо насамперед зрозуміти себе.

Загальновідомо, що у хлопчиків дитинство триває довше, ніж у дівчаток. Дівчата раніше, ніж юнаки, відчують і усвідомлюють свою статеву приналежність, звідси підвищений інтерес до своєї зовнішності, хворобливе сприйняття своєї фізичної недосконалості. У підлітковому віці, згадаймо ті часи, наше обличчя суттєво і часто непропорційно змінюється. Ми намагаємося знайти свою індивідуальність. Бажаємо схвалення однолітків і знайомих. Наше обличчя є життєво важливим для нас, оскільки ми намагаємося показати себе світові. Згадаймо тільки той нещасний прищик, який не давав спокою кілька днів. Звичайно, усі ці прояви підсилюються змінами гормонального фону.

У підлітковому віці завершується формування уявлень про тіло, його форми і пропорції, підліток починає оцінювати себе. Початкові уявлення зазвичай вирізняються критичністю, ригідністю та прагненням відповідати стереотипним ідеалам маскулінності та фемінності. Тілесна ідентичність – усвідомлена тотожність образу фізичного Я і уявлень про своє тіло в реальності.

Уявлення про тілесність лежать в основі формування статевої ідентичності. Необхідність побудови нового образу фізичного Я зумовлена різкими змінами в рості, пропорціях тіла і рисах обличчя. Ускладнюється завдання прийняти себе та той факт, що ти є фізіологічно дорослим, з появою ознак статевої зрілості: додаткове оволодіння, формування грудей у дівчат, мінливий голос у хлопців, запах, висип, спричинений розвитком сальних залоз, інші зовнішні ознаки, що супроводжуються внутрішніми змінами. Нерівномірність розвитку, тимчасова некоординованість, невідповідність тіла ідеалам часто ведуть до складнощів у прийнятті підлітками свого тіла.

Причини появи занепокоєння власним тілом психологічні – кепкування або критика.

Нині одним із панівних зовнішніх чинників впливу на прийняття свого фізичного Я стає вплив засобів масової інформації (далі – ЗМІ). Підлітки виявляються найбільш незахищеною від рекламних образів групою і щиро намагаються відповідати пропагованим «ідеальним» зразкам.

Гендерна культура – це система цінностей, усталених у конкретному суспільстві, які визначають очікувані норми поведінки для кожної людини відповідно до її статі (Петрушків, 2010).

Як уже зазначалось у попередніх розділах, гендерна культура формується під впливом різних груп соціуму, стереотипів, навіювань, обставин минулих літ і сучасних змін.

Гендерну культуру можна класифікувати за кількома критеріями:

1) за психологічними характеристиками – фемінна, маскулінна, андрогінна;

2) за формою прояву – жіноча, чоловіча, безстатева тощо;

3) за владними відносинами – матриархатна, патріархатна, біархатна (егалітарна, партнерська), яка посідає особливе місце в сучасних наукових дослідженнях.

Патріархатна гендерна культура особистості є складовою частиною загальної культури людини, що ґрунтується на традиційних уявленнях про панівну роль чоловіка в родині та суспільстві.

Егалітарна гендерна культура особистості базується на принципах рівності статей і спрямована на створення партнерських відносин. Структура гендерної культури включає:

1. Когнітивний компонент – пов'язаний із формуванням статевої самосвідомості особистості, уявлень про себе як представника визначеної статі, розуміння гендерних ролей, сучасних стереотипів, а також особливостей жіночої та чоловічої психології.

2. Емоційно-ціннісний компонент – передбачає визнання загальнолюдських цінностей, рівних прав для всіх незалежно від статі, орієнтацію на партнерські відносини й егалітарний шлюб.

3. Поведінковий компонент – визначає реалізацію засвоєних гендерних моделей у повсякденному житті, зокрема і тренування у виконанні нетипових для статі ролей, прояв поваги до представників іншої статі й ефективного міжстатевого спілкування.

Феномен гендерної ідентичності виявляється в тому, яким чином поводять себе чоловіки та жінки в сучасному суспільстві, їхня стереотипність поглядів, самоповага та зважання на свої потреби та протилежної статі (Шевченко, 2016).

Дослідники культури українського суспільства мають різні погляди щодо панівного типу гендерних взаємодій. Одні вважають, що українська культура має глибокі матриархальні корені, інші наполягають на її суто патріархальному характері, а треті стверджують, що чоловіки й жінки в Україні завжди мали рівні права, на відміну від суспільств, де патріархальні норми виражені більш чітко. Однозначно визначити панівну модель гендерної культури складно. З одного боку, українське суспільство орієнтоване на демократію, рівність, толерантність і справедливість. З іншого – сучасний соціально-політичний і культурно-інформаційний простір усе ще містить прояви шовінізму, расизму, ксенофобії, гомофобії, ейджизму та гендерної дискримінації. ЮНІСЕФ було розроблено документ «Сприяння гендерній рівності», у якому зазначено, що потреби і можливості обох статей і їхня відмінність не мають спричиняти

соціальну нерівність або обмеження прав чоловіка чи жінки.

Українська соціологиня та дослідниця ґендеру Т. Марценюк визначає ґендер як сукупність культурних і соціальних характеристик, що охоплюють усі аспекти людської діяльності. На її думку, ґендер не є вродженою властивістю, а формується поступово у процесі соціальної взаємодії. Учена підкреслює, що ролі чоловіків і жінок у суспільстві значною мірою визначаються історичними та соціокультурними умовами (Марценюк, 2019).

Методологія та методи. Тема статевого розладу натеper є дуже актуальною. Такий інтерес зумовлений протистоянням двох сторін суспільства: одна – бажає відкрито заявити про свою нетрадиційну орієнтацію; друга – наполягає на ненормальності одностатевих відносин і виступає проти вільного проявлення таких стосунків загалом. Сучасні молоді люди й особи старшого віку вже не прагнуть стати тими, ким їх хоче бачити суспільство. Пріоритет віддається свободі поглядів, висловлюванню особистої думки, власній (оригінальній) манері поведінки, прагненню бути щасливим за «власним рецептом». Звісно, така волелюбна позиція має як позитивний досвід, так і негативний. Особливо підлітковий вік відомий як період бунтарства та нехтування правилами, соціальною культурою поведінки, знеціненню сімейного ладу, з метою виділитись, вийти за межі системи, радикально змінити цей світ на свою користь. У цей період спостерігається значний вплив як на психіку людини, так і на статеvu, ґендерну ідентифікацію.

Розлад статевої ідентифікації, або дисфорія, – це дистрес, який людина відчуває через невідповідність між її статевою ідентичністю – її особистим відчуттям власної статі – та її статтю, отриманою при народженні.

Основною рисою такого порушення є переконаність особи в тому, що її стать не відповідає тій статі, що вказана в паспорті. Людина відчуває себе жертвою біологічної погрішності, унаслідок якої її помістили в тіло статі, що не відповідає внутрішній сутності цієї людини. Інші назви цього стану – транссексуалізм, трансґендеризм. Це найбільш виражене розходження між біологічною та психічною статтю. Емоційний аспект цього розладу проявляється у вигляді ґендерної дисфорії – незадоволеності своєю біологічною статтю, прагнення бути сприйнятим як представник протилежної статі, а також бажання змінити анатомічні особливості за допомогою гормональної терапії чи хірургічного втручання. Симптоми розладу статевої ідентифікації змінюються залежно від віку:

1) діти – можуть стверджувати, що належать до протилежної статі, вибирати відпо-

відний одяг та іграшки, віддавати перевагу спілкуванню із представниками протилежної статі. Молодші діти нерідко вірять, що їхня стать зміниться в майбутньому або що вони можуть легко її змінити самостійно. Старші діти можуть демонструвати манери та жести, характерні для протилежної статі, однак у віці 6–9 років починають приховувати свою поведінку через страх бути висміяними. Іноді це може призвести до гомо- або бісексуальної орієнтації чи транссексуальності в дорослому віці, хоча здебільшого такі прояви зникають;

2) підлітки – можуть відчувати тривогу, що зростає, пов'язану з розвитком небажаних вторинних статевих ознак або з усвідомленням гомосексуальної орієнтації. Ці зміни часто стають джерелом внутрішнього дискомфорту та призводять до сімейних конфліктів;

3) дорослі – зазвичай самостійно усвідомлюють свою ґендерну дисфорію. Іноді спостерігаються особистісні розлади. Деякі люди спочатку вважають себе гомосексуальними, проте можуть не відчувати себе комфортно у відповідному середовищі та сприймати себе як гетеросексуалів у стосунках. Водночас у гомосексуальних осіб у підлітковому віці можуть тимчасово проявлятися риси, пов'язані з ґендерною ідентифікацією (наприклад, стиль одягу). Якщо раніше у вихованні дітей і визначенні статево-рольових відносин суспільство покладалось на досвід попередніх поколінь і стереотипні методи, то зараз більшість людей здобуває інформацію в Мережі. Статева ідентифікація підлітків і формування ґендерної приналежності однозначно піддаються вагомому впливу шкідливого контенту. Необмежені можливості інтернету дозволяють користувачу спілкуватись і обмінюватись досвідом з іншими користувачами, вивчати культуру та традиції різних країн, розширяти свій кругозір та інтереси. Звичайно, де позитивний вплив, там є і негативний бік і загроза. Людина, яка поглинає різноплановий контент, приміряє на себе нестандартні ролі, які, можливо, не властиві її статі та суперечать традиційним поглядам рідного оточення. До дітей надходить інформація, не відповідна їхньому віку, світосприйняттю та психологічній стійкості. Такий вплив, імовірно, сколихне внутрішній дитячий світ, порушить статеvu ідентифікацію, змінить погляди на статево-рольові відносини.

Уже у віці 3–4 років дитина починає користуватись гаджетом, у 8–9 років – є повноцінним користувачем інтернету, соціальних мереж і різного роду відеоконтенту. Більш імовірно, що в разі необхідності пошуку якоїсь інформації підліток звернеться по допомогу до Google, аніж до батьків чи літератури. Статева ідентифікація підлітків та формування ґендерної приналежності однозначно підда-

ються вагомому впливу шкідливого контенту. Кожен другий юнак/дівчина захоплюється світлинами інтернету з попідолами, їхніми ідеальними принадами, відретушованою зовнішністю та навіюванням нових поглядів. Молоді люди вже не хочуть бути сірою масою, а прагнуть бути оригінальними, проявляти свою індивідуальність, привертати загальну увагу, відповідати тим трендовим міркам. Зазвичай соціальні мережі задовольняють цю потребу.

«Хто я?», «Яке моє призначення?», «Чим я кращий/гірший за однолітків?», – питають нині підлітки не себе, а пошукову систему. І вже точно знають, що в Мережі вони можуть бути ким завгодно, під будь-яким нікнеймом, не соромлячись та не виказуючи себе.

Результати та дискусії. Чіткий розподіл на маскуліність і фемінність поступово почав утрачатись і змінюватись андрогенністю. Людина, яка є андрогеном, має збалансовану ідентичність та включає в себе чоловічі та жіночі риси, чесноти. Уже декілька останніх років в інтернет-просторі є мегапопулярною корейська попкультура, яка пропагує безстатевість, тобто загальний образ, який не розпізнається як жіночий або чоловічий. Хлопці та дівчата виглядають настільки схоже, що складно розпізнати хто з них хто. Фарбування нігтів, волосся, коротка зачіска, нанесення макіяжу, одяг та поведінка цих молодих людей абсолютно ідентичні. Андрогенний ще можна описати як ґендерно нейтральний. Натепер такий образ є трендом не лише в Азії. Ця культура стає все більш популярна в Європі й Америці.

Науковці, які досліджують питання впливу Мережі на ґендерну ідентичність, наголошують на суттєвій зміні традиційних уявлень про суспільство та його зв'язки. Зараз відбуваються трансформаційні процеси соціального, культурного осередку в українському суспільстві, які спричиняють суперечності у світогляді різних поколінь.

Висновки. У результаті вивчення даного питання стає зрозуміло, як стрімко змінюються тенденція розвитку особистості, процес набуття навичок, пізнання себе, взаємини між людьми, їхні потреби. Якщо в минулому суспільство зверталось за відповідями щодо статевого виховання дітей до попереднього покоління, обсяг інформації був дуже обмежений, то нині інформаційний потік шалений. Підлітки в пошуках відповідей на питання про дорослішання, статево дозрівання, зміни в тілі та культуру сексу радше звернуться до інтернету, ніж до близьких дорослих. Суспільні норми культури з кожним роком послаблюються, дотримання сімейних цінностей втра-

чає свою важливість, світосприйняття першочергово базується на власному Я, особистому комфорті людини та принциповості її власної позиції. Люди прагнуть волі, свободи дій, свободи слова, свободи вибору.

Звичайно, передусім дитина отримує необхідні знання про статево-рольові відносини чоловіка та жінки в результаті спостереження за поведінкою та стосунками батьків. І саме від того, яка атмосфера панує в сім'ї, залежить правильність усвідомлення себе, психологічна стійкість дитини та прагнення здорових відносин із протилежною статтю в майбутньому. Ще одне джерело нових знань сьогодні – інтернет-мережі. Різноманітність інформаційного спрямування допомагає школярам та підліткам дізнатись про статево дозрівання більш наглядно та детально.

Натепер немає достовірних досліджень щодо того, чи допомагає доступність такого матеріалу правильному формуванню статевої та ґендерної ідентифікації людини чи шкодить. Але точно можна сказати, що сучасні діти сміливіші, розумніші та розкутіші.

Стрімкий ритм цього світу сприяє статевої рівності, удосконаленню фемінних і маскуліних рис, появи нових андрогенних особистостей. Індивідуальність, розум, прагнення людини покращити себе та довколишнє середовище мають велику цінність, тому суспільство намагається відходити від стереотипності мислення, а суворе розмежування на чоловіче та жіноче втрачає сенс.

Нас уже не дивує жінка, яка посідає високу керівну посаду і має вплив на своїх підлеглих чоловічої статі. Жінки-спортсменки в єдиноборствах, важкій атлетиці сприймаються абсолютно нормально. Чоловіки не соромляться виконувати хатні справи, можуть дозволити собі бути емоційними або навіть вийти у декретну відпустку замість жінки. Військова ситуація в нашій країні об'єднала обидві статі в лавах ЗСУ, де вони віддано захищають рідну землю. Свобода та право власного вибору – це сміливо йти за покликанням, незважаючи на те, чи притаманна ця сфера твоєї ґендерної приналежності.

Статева ідентифікація – це народитись із початковим комплектом інструментів, закладеним кодом усередині. З віком стандартні вміння вдосконалюються, додаються нові, а деякі можуть кардинально змінитись під впливом сучасного оточення. Прогресивний розвиток розумових, фізичних, психологічних можливостей покращує світосприйняття людей і взаємини. Важливо не занепасти природний процес народження індивідуальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бехтерева О. Вплив батьківських установок на статево-рольову ідентичність підлітка. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 112–124.
2. Васютинський В. Хлопці і дівчата: статево-рольове виховання у родині. *Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини* : науково-методичний збірник / за ред. Т. Говорун. Київ : Ін-т змісту і методів навчання, 1996.
3. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: Психологічний ракурс : навчальний посібник. Тернопіль : ТДПУ ім. В. Гнатюка, 1999.
4. Гончаренко Д. Гендерні особливості соціальної взаємодії підлітків. 2022. *Електронна бібліотека Криворізького державного педагогічного університету*. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/10338> (дата звернення: 30.01.2025).
5. Кікінежді О., Кіз О. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=5459068522946587564&btnI=1&hl=uk> (дата звернення: 30.01.2025).
6. Кікінежді О. Гендерні орієнтації студентської молоді як умова психологічного здоров'я. *Психологічні перспективи*. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. № 13. С. 23–31.
7. Ключек Л. Розвиток процесів ідентифікації і відособлення у підлітковому і ранньому юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ : Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 2005.
8. Ковальчук І. Гендерна ідентичність як мультіваріативний феномен. *Вісник психологічних наук*. 2020. № 4. С. 45–58.
9. Марценюк Т. Інтеграція гендерної складової : аналітичні матеріали. Київ : Міжнародний фонд «Відродження», 2019. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/09/zvit_integracya-gendernoy-skladovoy_02.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
10. Мельник Л. Формування гендерної ідентифікації у процесі соціалізації підлітків. *Технології розвитку інтелекту*. 2021. № 4 (6). С. 89–101.
11. Петрушкевич М. Гендерна тематика: особливості висвітлення у дисертаційних дослідженнях Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». 2010. № 7. С. 264–272.
12. Сидоренко В. Особливості гендерної ідентичності в сучасних студентів-психологів. *Психологічні науки: сучасні дослідження*. 2021. № 18. С. 67–79.
13. Ткалич М. Гендерна психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2011. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/165934/1/Dis_Tkalych.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
14. Шевченко З. Словник гендерних термінів. Черкаси : видавець Ю.В. Чабаненко, 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kultura.html> (дата звернення: 30.01.2025).
15. Bem S.L. The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1974. № 42. P. 115–200.

REFERENCES:

1. Bekhtereva, O. (2020). Influence of parental attitudes on the gender-role identity of adolescents. *Psychology and Society*, (3), 112–124 [in Ukrainian].
2. Vasiutynskyi, V. (1990). On some regularities of the formation of gender-role characteristics of boys and girls in the family. *Psychology: Republican Scientific and Methodological Collection*, (1), 45–52. Kyiv: Soviet School [in Ukrainian].
3. Govorun, T., & Kikinezhdi, O. (1999). Sex and sexuality: A psychological perspective (Textbook). Ternopil: Ternopil State Pedagogical University named after V. Hnatiuk. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&as_sdt [in Ukrainian].
4. Honcharenko, D. (2022). Gender characteristics of social interaction among adolescents. *Electronic Library of KDPU [Dissertation research]*. Retrieved from <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/10338> [in Ukrainian].
5. Kikinezhdi, O., & Kiz, O. (2006). Formation of gender culture among youth: Scientific and methodological materials for the training program (Approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine). Vinnytsia: Nova Knyha. Retrieved from <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=5459068522946587564&btnI=1&hl=uk> [in Ukrainian].
6. Kikinezhdi, O. (2009). Gender orientations of student youth as a condition for psychological health. *Psychological Perspectives*, (13), 23–31. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University [in Ukrainian].
7. Klochek, L. (2005). Development of identification and separation processes in adolescence and early youth (Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Psychological Sciences, 19.00.07). Kyiv: National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. Retrieved from https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.10/Klochek.pdf [in Ukrainian].
8. Kovalchuk, I. (2020). Gender identity as a multivariate phenomenon. *Bulletin of Psychological Sciences*, (4), 45–58 [in Ukrainian].
9. Martsenyuk, T. (2019). Integration of the gender component: Analytical materials. Kyiv, Ukraine: International Renaissance Foundation. Retrieved from https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/09/zvit_integracya-gendernoy-skladovoy_02.pdf.

10. Melnyk, L. (2021). Formation of gender identification in the process of adolescent socialization. *Technologies for the Development of Intelligence*, 4 (6), 89–101 [in Ukrainian].
11. Petrushkevych, M. (2010). Gender Issues: Features of Coverage in Dissertation Research Scientific Notes. Series “Philosophy”. *Scientific Notes of the National University “Ostroh Academy”*, (7), 264 – 272. Ostroh: Publishing House of the National University “Ostroh Academy” [in Ukrainian].
12. Sydorenko, V. (2021). Features of gender identity in modern psychology students. *Psychological Sciences: Modern Research*, (18), 67–79 [in Ukrainian].
13. Tkalych, M. (2011). *Gender Psychology (Textbook)*. Kyiv: Akademydav. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/165934/1/Dis_Tkalych.pdf [in Ukrainian].
14. Shevchenko, Z. (Ed.) (2016). *Dictionary of Gender Terms*. Cherkasy: Publisher Chabanenko Y.V. Retrieved from <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kultura.html> [in Ukrainian].
15. Bem, S.L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (2), 115–200. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/18344204_The_Measurement_of_Psychological_Androgyny [in English].

Стаття надійшла до редакції 31.01.2025
The article was received 31 January 2025